

РАДЕЦЬКИЙ С. В.аспірант кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності*(Національний університет**«Одеська юридична академія»)*

ORCID ID: 0009-0003-7920-4187

УДК 343.98:070

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.55>**ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ, У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

У статті здійснено комплексний криміналістичний аналіз обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинюваних проти журналістів у сучасних умовах. Наголошено, що посягання на законну професійну діяльність журналістів мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки посягають не лише на права конкретної особи, а й на свободу слова та функціонування медіа як інституту демократичного суспільства. Обґрунтовано, що ефективність досудового розслідування таких кримінальних правопорушень значною мірою залежить від правильно сформованої, криміналістично орієнтованої системи обставин, яка виходить за межі формального предмета доказування, визначеного ст. 91 КПК України.

Проаналізовано наукові підходи вітчизняних учених-криміналістів і процесуалістів до визначення змісту та функціонального призначення обставин, що підлягають встановленню, з'ясовано їх орієнтаційну, системоутворювальну та прикладну роль у структурі окремої криміналістичної методики. З урахуванням специфіки посягань на журналістів, умов воєнного стану, цифровізації інформаційного простору та трансформації способів злочинної діяльності запропоновано авторську систематизацію таких обставин.

До них віднесено обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення, особу потерпілого як журналіста та представника медіа, особу злочинця, мотиви і мету злочинного посягання, наслідки протиправних дій, обстановку їх вчинення, а також обставини, пов'язані з організацією та здійсненням розслідування. Обґрунтовано, що запропонована система має динамічний характер і може бути адаптована до конкретної слідчої ситуації, забезпечуючи повноту, всебічність та об'єктивність досудового розслідування.

Сформульовані положення можуть бути використані у практичній діяльності органів досудового розслідування, а також у подальших наукових дослідженнях з проблем методики розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів.

Ключові слова: журналіст, медіа, кримінальні правопорушення проти журналістів, досудове розслідування, методика розслідування, предмет доказування, обставини, що підлягають встановленню.

Radetskyi S. V. Circumstances subject to establishment during the investigation of criminal offenses committed against journalists under contemporary conditions

The article provides a comprehensive forensic analysis of the circumstances subject to establishment during the investigation of criminal offenses committed against journalists under contemporary conditions. It is emphasized that encroachments on the lawful professional activities of journalists pose an increased social danger, as they infringe not only upon the rights of an individual but also upon freedom of expression and the functioning of the media as an institution of a democratic society. It is substantiated that the effectiveness of pre-trial investigation of such criminal offenses largely depends on a properly structured, forensically oriented system of circumstances that goes beyond the formal scope of proof defined in Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Scientific approaches of domestic forensic scholars and procedural law researchers to determining the content and functional purpose of circumstances subject to establishment are analyzed. Their orientational, system-forming, and applied roles within the structure of a specific forensic methodology are identified. Taking into account the specific nature of offenses against journalists, the conditions of martial law, the digitalization of the information space, and the transformation of methods of criminal activity, an author's systematization of such circumstances is proposed.

These include circumstances characterizing the criminal event, the identity of the victim as a journalist and media representative, the identity of the offender, the motives and purpose of the criminal encroachment, the consequences of unlawful actions, the circumstances under which they were committed, as well as circumstances related to the organization and conduct of the investigation. It is substantiated that the proposed system is dynamic in nature and may be adapted to a specific investigative situation, ensuring the completeness, comprehensiveness, and objectivity of the pre-trial investigation.

The formulated provisions may be used in the practical activities of pre-trial investigation bodies, as well as in further scientific research on the methodology of investigating criminal offenses committed against journalists.

Key words: journalist, media, criminal offenses against journalists, pre-trial investigation, investigation methodology, subject of proof, circumstances subject to establishment.

Вступ. У демократичному суспільстві журналістська діяльність виступає одним із ключових механізмів реалізації права на свободу слова та забезпечення прозорості діяльності органів державної влади й інших соціальних інститутів. Журналісти, здійснюючи професійну діяльність зі збирання, обробки та поширення суспільно значущої інформації, фактично виконують функцію суспільного контролю, що зумовлює підвищену соціальну значущість їх правового захисту. Водночас будь-які посягання на законну професійну діяльність журналістів мають не лише індивідуальний, а й публічний характер, оскільки негативно впливають на функціонування медіа як інституту демократичного суспільства.

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, значною мірою залежить від повноти та своєчасності встановлення обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження. Визначення кола таких обставин потребує не лише врахування положень кримінального процесуального законодавства, а й криміналістичного аналізу особливостей механізму злочинної діяльності, умов її реалізації, ролі потерпілого як представника медіа, а також мотивів і цілей злочинного впливу.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність наукового осмислення та систематизації обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних

правопорушень, вчинюваних проти журналістів, із урахуванням сучасних викликів, зумовлених війною, цифровізацією інформаційного простору та трансформацією форм злочинної діяльності. Такий підхід дозволить підвищити результативність досудового розслідування, оптимізувати тактику слідчих (розшукових) дій і сприятиме належному забезпеченню свободи слова та інформаційної безпеки українського суспільства.

Стан наукової розробленості теми. Необхідно зазначити, що до питання визначення системи обставин, що підлягають встановленню під час здійснення розслідування кримінальних правопорушень, у своїх наукових працях зверталися такі вчені-процесуалісти та криміналісти, як Л.І. Аркуша, Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.І. Галаган, В.А. Журавель, В.С. Кузьмічов, В.В. Лисенко, В.М. Плетенець, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, В.В. Тищенко, К.О. Чаплинський, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та інші. Фактично у кожній дисертаційній роботі, що спрямована на розробку положень методики розслідування конкретного виду, підвиду чи групи кримінальних правопорушень, обставини, що підлягають встановленню, розробляються в межах окремого підрозділу.

Методологічною основою розробки положень щодо визначення обставин, які підлягають встановленню під час здійснення розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, виступає науковий доробок таких вчених, як К.М. Буряк, Т.О. Возна, А.В. Даніель, І.С. Заєць, А.В. Коваленко, О.В. Ковтун, А.А. Мацола, О.С. Павлова, Р.Р. Соскоков, Ю.В. Сподарик, які досліджували питання кримінально-правової кваліфікації, процесуального доказування, кримінологічного та криміналістичного дослідження окремих видів посягань на журналістів.

Метою даної роботи є визначення обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить аналіз наукової літератури, серед вчених відсутня єдність поглядів щодо чіткої системи обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, яка мала б універсальний вигляд та застосовувалася у теорії та на практиці. На нашу думку, причиною цього є наявність певної специфіки окремих видів злочинної діяльності, їх кримінально-правової кваліфікації та можливостей використання такої інформації у діяльності з попередження, припинення, виявлення, розслідування та судового розгляду конкретних протиправних діянь.

Подібним чином висловлюються Н.Д. Слотвінська та З. Н. Гніздох, які досліджуючи особливості розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, звертають увагу на той факт, що дані, які включаються до обставин, що підлягають з'ясуванню, можуть використовувати у чотирьох напрямках: 1) кримінально-правовому під час вирішення питання про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також для правильної кваліфікації дій особи, для правильного застосування заходів кримінального покарання; 2) кримінально-процесуальному задля здійснення обґрунтованих процесуальних дій (проведення слідчих (розшукових) дій, обрання заходів процесуального примусу, вручення повідомлення про підозру, складання обвинувального акту); 3) криміналістичному задля визначення особливостей вибору тактичних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій; 4) кримінологічному з метою профілактики злочинності неповнолітніх [8, с. 332].

Дійсно, у певному сенсі діяльність з розслідування є складовою боротьби зі злочинністю у цілому, тому працівники слідчих та оперативних підрозділів повинні ретельно вивчати усі обставини вчинення того чи іншого кримінального правопорушення, що дозволить їм не лише повноцінно розслідувати конкретне протиправне діяння, але й отримати важливу інформацію, що може бути використана для своєчасного виявлення та припинення подібної протиправної діяльності. Разом із тим не можна не погодитися із Є.Г. Коваленком, який звертає увагу на той факт, що навмисне розширення предмета доказування може призвести до затягування як досудового розслідування, так і судового розгляду, а його недозволене обмеження – до неповноти і однобічності розслідування [3, с.98], і як наслідок – існування протиріччя чи неоднозначностей у системі доказів. Тому, на нашу думку, обставини, що

підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, є важливою складовою структури окремої криміналістичної методики, адже виконують ряд важливих функцій: орієнтуючу, системоутворювальну та прикладну, забезпечуючи цілеспрямованість і логічну впорядкованість діяльності органів досудового розслідування. Зокрема, такі обставини виконують орієнтаційну функцію, оскільки визначають загальний напрям пізнавальної діяльності слідчого на початковому та подальших етапах розслідування. Системоутворювальна функція обставин, що підлягають встановленню, полягає у тому, що вони детермінують комплексне проведення окремі слідчі (розшукові) та негласних слідчих (розшукових) дії як узгодженої системи. Прикладна функція проявляється у можливості використання встановлених даних, які входять до переліку обставин, що підлягають встановленню, для формування та перевірки слідчих версій, вибору оптимальної тактики проведення слідчих (розшукових) дій і прийняття обґрунтованих процесуальних рішень.

Таким чином, обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема тих, що вчиняються проти журналістів, слід розглядатися не як формальний перелік відомостей, а як динамічна криміналістична модель, яка не лише враховує вимоги матеріального та процесуального кримінального законодавства, але й адаптована до специфіки відповідного виду злочинної діяльності.

Тож можна погодитися із А.Р. Антошаком, який зазначає, що обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, можна визначити як «систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права фактичні дані, які як включаються у предмет доказування, так і виходять за його межі, невстановлення яких виключає повне та всебічне дослідження предмета доказування, оскільки це є необхідним для реалізації завдань кримінального провадження» та досить влучно підкреслює, що «правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні забезпечить повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину» [1, с. 96].

Переважає більшість вчених сходяться на тому, що під час розслідування кримінальних правопорушень слідчий не повинен та не може зосереджуватися суто на обставинах, визначених у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) як такі, що підлягають доказуванню [4]. Як зазначає В.В. Пясковський, обставини, що підлягають встановленню, необхідно розглядати як сукупність тих обставин, з'ясування яких визначається нормами кримінального права, кримінального процесу і матеріалами конкретного кримінального провадження [7, с. 109].

А.І. Кунтій звертає увагу на той факт, що система обставин, що підлягають встановленню, зумовлена трьома чинниками: предметом доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного кримінального правопорушення. При цьому науковець зазначає, що положення, визначені у ст. 91 КПК України є визначальними та базовими для всіх злочинних діянь без винятку, проте їх перелік не враховує особливості різних видів та груп злочинів, змісту складів злочинів, специфічної інформації про особу злочинця та потерпілого, а також ряд інших факторів [5, с. 80].

В.В. Тіщенко пропонує формувати систему обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів окремої категорії, на основі визначення елементів діяльності у вигляді наступних груп: «1) події, як процесу діяльності, яка наповнена певним змістом (правова сутність події, спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину, знаряддя і засоби, що використовувалися) і здійснюється у конкретних умовах; 2) суб'єкта злочину і його психологічного відношення до задуманих і учинених дій; 3) об'єкта злочинних дій: майна, що викрадається, і потерпілого; 4) наслідків, що наступили в результаті вчинення злочину» [9, с. 145].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, слід зазначити, що учені обґрунтовано наголошують на необхідності формування розширеної, криміналістично орієнтованої системи обставин, що підлягають встановленню. Такий підхід забезпечує повноту, всебічність і об'єктивність досудового розслідування та створює передумови для вироблення

ефективних тактичних і методичних рекомендацій з виявлення, розслідування та розкриття відповідних кримінальних правопорушень.

Що стосується наукових напрацювань у сфері визначення системи обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні посягань на журналістів, то необхідно вказати, що А.В. Коваленко відносить до них наступні:

«1. Особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності, фізіологічний та психологічний стан).

2. Здійснення потерпілим професійної журналістської діяльності, або здійснення кимось із близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого професійної журналістської діяльності.

3. Подія перешкоджання професійній діяльності журналіста, погрози, заподіяння побоїв, вбивства або тілесного ушкодження, знищення майна чи захоплення як заручника (час, місце, інші обставини).

4. Причина смерті, або характер та тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого (у тому числі час настання смерті, характер ушкоджень, що призвели до смерті, а у випадку тілесних ушкоджень – їх тяжкість, локалізація на тілі жертви, час їх заподіяння та механізм виникнення), тип та вартість пошкодженого майна.

5. Чи мало місце насильницьке заподіяння смерті/тілесних ушкоджень, або зазначені негативні наслідки настали внаслідок інших причин (хвороба, нещасний випадок, заподіяння шкоди особою самою собі тощо).

6. Спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення (у тому числі способи та засоби готування та приховування злочину).

7. Особа правопорушника (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан).

8. Співучасники кримінального правопорушення, роль кожного з них у вчиненні діяння.

9. Зв'язки між правопорушником та потерпілим.

10. Форма вини, мета кримінального правопорушення.

11. Спеціальний мотив – вчинення діяння у зв'язку з професійною діяльністю журналіста (в тому числі, потрібно встановити, які саме прояви професійної журналістської діяльності стали причиною злочинного посягання, та чи були такі прояви законними).

12. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням проти журналіста, а також розмір процесуальних витрат.

13. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження» [2, с. 106–107].

Наведений перелік хоч і має певну теоретичну та практичну цінність, проте, на нашу думку, є не повним та потребує деякої системності у підході до визначення.

А.А. Мацола у своїй дисертації на тему «Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» (2015 рік) не розглядає положення, які б стосувалися обставин, що підлягають встановленню [6].

Висновки. Тож на основі аналізу наведених та інших наукових напрацювань щодо дослідження проблематики визначення обставин, що підлягають встановленню, ретельного аналізу норм кримінального та кримінального-процесуального законодавства вважаємо, що до обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, слід віднести наступні:

1. Обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення:

– час, місце, спосіб та обстановка вчинення посягання;

– форма та характер злочинного впливу (фізичний, психологічний, інформаційний, технологічний, інституційний);

- засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення;
- наявність дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, їх послідовність і взаємозв'язок;

- характер і локалізація матеріальних та нематеріальних слідів злочинної діяльності;

2. *Обставини, що характеризують потерпілого як журналіста та представника медіа:*

- професійно-правовий статус потерпілого (штатний журналіст, фрілансер, незалежний журналіст, військовий кореспондент, блогер, редакція як колективний потерпілий тощо);
- напрям та тематика журналістської діяльності (журналістські розслідування, висвітлення воєнних подій, корупції, діяльності органів влади, воєнних злочинів тощо);
- зв'язок посягання з виконанням законної професійної діяльності;
- наявність попередніх погроз, тиску, переслідування або конфліктів, пов'язаних із журналістською діяльністю;

3. *Обставини, що характеризують особу злочинця (злочинців):*

- кількість осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, форма співучасті;

- соціально-правовий статус та роль кожного учасника;
- наявність спеціальних знань, навичок або професійної підготовки (у тому числі у сфері кібернетики, інформаційних технологій, застосування насильства);
- зв'язок злочинця з потерпілим або з діяльністю журналіста.

4. *Обставини, що характеризують мотиви та мету злочинного посягання:*

- мета вчинення кримінального правопорушення (перешкоджання журналістській діяльності, помста за оприлюднену інформацію, припинення розслідування, залякування інших журналістів, вплив на громадську думку);
- мотиви злочину (політичні, ідеологічні, корисливі, корпоративні, особисті, пов'язані з інформаційною війною);
- наявність замовного характеру злочину або організованої форми злочинної діяльності.

5. *Обставини, що характеризують наслідки кримінального правопорушення:*

- шкода, завдана життю, здоров'ю, честі та гідності журналіста або його близьких;
- матеріальні збитки (пошкодження або знищення майна, техніки, транспортних засобів, редакційного обладнання);
- інформаційні наслідки (припинення або спотворення поширення інформації, дискредитація журналіста чи медіа);
- суспільно небезпечні наслідки для функціонування медіа та реалізації свободи слова.

6. *Обставини, пов'язані з обстановкою вчинення кримінального правопорушення:*

- вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану, у зоні бойових дій чи тимчасової окупації;
- вчинення посягання у кіберпросторі або з використанням сучасних інформаційних технологій;
- вплив соціально-політичної ситуації на спосіб і характер злочинної діяльності.

7. *Обставини, що мають значення для організації та здійснення розслідування:*

- характер джерела вихідної інформації про посягання на журналіста, надійність та достовірність такої інформації, її обсяг;
- можливість та доцільність проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підстави їх проведення;
- фактори, що ускладнюють або сприяють виявленню, фіксації та дослідженню доказів.

Такий підхід дозволяє сформувати комплексну та криміналістично орієнтовану систему обставин, яка враховує як загальні вимоги кримінального процесуального закону, так і специфіку кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів у сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Антошак А.Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 95–98.
2. Коваленко А.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1 (60). С. 103–108.
3. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Кунтій А.І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 227 с.
6. Мацола А.А. Розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 222 с.
7. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 225 с.
8. Слотвінська Н.Д., Гніздох З. Н. До питання з'ясування обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3 (35). С. 330–336.
9. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеська національна юридична академія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

